

ISTORIA GÂNDIRII PEDAGOGICE

JAN AMOS COMENIUS (1592-1670)

Sorin CRISTEA*Universitatea din București, România*

Jan Amos Comenius (1592-1670) is the author of the first theory about education (*Didactica Magna*, 1657), being autonomous through: a) well-studied pedagogical general notions (education /self building, goals (finalities) / aims, the general contents of education, school system / method, organization of education by forms and lessons; b) the promoted paradigm – education according the nature, conceived from the theological point of view as the ideal model.

Didactica Magna is a solid epistemic construction which points out: the specific study object, the human person's formation, the peculiar methodology of research – based on the nature model in the spirit of the pedagogy of the essence, peculiar standards (standardization) – based on the principles of the life's extension and on the principles of teaching and learning.

The *instruction quality*, organized on forms and lessons, is marked by the importance of „ didactics – the science to teach others. The bases of the didactics are built on three levels: goals, resources, methodology.

The Pedagogy of the globalization is developed in *Pampedia / The Universal Education* which has in view the instruction for everybody: nations, states, families, individuals.

The schools organization is conceived in this spirit in order to obtain the human person's accomplishment after the nature's model. „*The Universal school*” for „everybody's education” propose a system's structure to be confirmed in time: 1) the primary education, 2) the secondary education „the adolescent school”, 3) the higher schools (University education), 4) the Academy – for obtaining „a completer understanding”

The formation of teachers is projected in connection with three abilities: *universality simplicity, spontaneity.*

Didactica Magna

Didactica Magna, opera „vizionarului ceh”, teolog și filozof **Jan Amos Comenius/Komensky**, deschide calea pedagogiei ca domeniu specific al cunoașterii dezvoltat ulterior în spațiul științelor socioumane. Afirmarea este confirmată în tratatele și dicționarele de specialitate care evidențiază:

1) *originalitatea construcției*, susținută pe un fundament național (*Didactika ceska / Pardisul Boemiei*, 1628-1630), extins apoi la nivel universal (traducerea în limba latină, „cu unele modificări și completări”, 1634-1636, publicată în „Opera didactica omnia”, 1657;

2) *actualitatea construcției*, probată prin noțiunile generale lansate care anticipează statutul pedagogiei de știință socioumană autonomă: *educație / formare* (corporală – spirituală); *finalități* („scopul ultim”, „scopurile secundare”); *sistem școlar* (pe patru niveluri, cu accent pe învățământul general, pentru că „toți trebuie să fie pregătiți pentru chemarea viitoare”); *conținuturile* („disciplinele școlare”); *metoda* (generală și aplicată în predarea și învățarea diferitelor discipline școlare); *organizarea predării și învățării pe clase și lecții.*

Axioma pedagogică, lansată la începutul cărții, definește *educația* ca „arta universală de a învăța pe toți totul”; dar nu oricum, ci „concis, plăcut și temeinic”.

Paradigma promovată este cea a *conformității educației cu natura* care „ne dă semințele științei, ale virtuții și ale credinței, dar nu ne dă însăși știința și credința”. *Modelul naturii*, construit teologic, ca esență a creației divine, are un sens *formativ* superior. Implică recunoașterea totală a *educabilității* și a unei *finalități pedagogice* de maximă generalitate – „omul ca să devină om trebuie să fie format”. În cadrul unui proces de învățământ „care trebuie să cuprindă totul” – „în școli în care trebuie să-i învățăm pe toți *toate*”. Cu o delimitare pedagogică fundamentală – „nu cerem de la toți cunoașterea tuturor științelor și artelor (mai cu seamă exact și amănunțit); lucrul acesta nu este nici măcar util, iar practic este imposibil oricărui om, din cauza scurtimei vieții noastre”.

Jan Amos Comenius anticipează *ideea structurii de bază a cunoștințelor*, dezvoltată în cea de-a doua jumătate a secolului XX, de unul dintre fondatorii curriculumului postmodern, Jerome S. Bruner. Cultura generală este angajată pedagogic la nivelul domeniilor cunoașterii în momentul construcției fiecărei discipline școlare.

Didactica Magna oferă criteriile pentru elaborarea programelor școlare într-o *perspectivă formativă pozitivă*. „Asupra fundamentelor, cauzelor și scopurilor celor mai importante fapte și evenimente, toți oamenii trebuie să fie instruiți, ca să nu pășească în lume ca simpli spectatori, ci ca viitori oameni de acțiune”. Aceste criterii vizează ceea ce astăzi definim prin *competențele* care „privesc cultura omului întreg”. Ele sunt orientate spre ceea ce „tindem inexorabil și fără excepție să realizăm prin școli și apoi în întreaga viață” – „să fie cultivate dispozițiile prin științe și prin arte, să fie perfecționate limbile, să fie formate moravurile în vederea deplinei onestități”; să fie activate „facultățile”/capacitățile omului care „trebuie să fie prevăzute cu tot ceea ce luminează intelectul, dirijează voința și ține trează conștiința” (Comenius, 1970, p.40-42).

Prin premisele axiomatiche și paradigmatiche evidențiate, *Didactica Magna* este considerată prima operă din domeniul pedagogiei care anticipează afirmarea acesteia ca știință autonomă, *specificitatea pedagogiei* fiind evidențiată prin:

1) *obiect de studiu* – „formarea omului, care poate începe cel mai bine de la prima vârstă”, cu continuitate, astfel încât „tânărul trebuie să pregătească ceea ce trebuie să aplice”;

2) *metodologie de cercetare* – dezvoltată prin modelul naturii; „ordinea precisă a școlii trebuie împrumutată de la natură: astfel ca să nu o poată frâna nici un impediment”;

3) *normativitate* – exprimată pe baza unui sistem de principii pedagogice angajate valoric la nivel de educație permanentă (*principiile prelungirii vieții*) și de instruire școlară (*principiile generale ale predării și învățării*) (Op. cit., p.54-95).

Criteriile afirmării pedagogiei ca știință

Obiectul de studiu specific pedagogiei, identificat de Jan Amos Comenius, are în vedere *formarea omului* – „omul fiind cea mai completă și mai perfectă dintre creaturi”. *Formarea omului* începe „de la prima vârstă” și continuă toată viața”. Până la scopul ultim, superior, care „se află dincolo de viața aceasta”. De *fundamentarea justă* a formării este interesată întreaga societate, *părinții, învățătorii, elevii, școlile, statul, biserica* (op.cit., capit. I, II).

Analiza obiectului de studiu – educația, formarea omului – este realizată prin noțiuni proprii pedagogiei: *finalități, conținuturi, educabilitate, principii, sistem de învățământ, organizare a instruirii*.

Finalitățile sunt definite ca *scopuri ale educației*. La nivel de maximă generalitate și abstractizare este *idealul*. Construit teologic și filozofic drept „*scopul ultim* al omului, cel unit cu Dumnezeu care reprezintă culmea gloriei și a fericirii”. Scopurile secundare, subordonate scopului ultim, anticipează acțiunile care ordonează educația în ansamblul său: 1) *cunoașterea de sine (și odată cu aceasta a celorlalte lucruri)*; 2) *stăpânirea de sine*; 3) *îndreptarea spre Dumnezeu*.

Conținuturile generale ale educației sunt definite în termeni de capacități necesare pentru realizarea scopurilor secundare: 1) *erudiția* dobândită prin *științe*, dar și prin meserii și arte (*educația intelectuală, practică și estetică*); 2) *virtutea sau moralitatea (educația morală)*; *religiozitatea sau pietatea (educația religioasă)*. *Unitatea celor trei capacități/conținuturi generale* exprimă dimensiunea superioară a omului, care „în sinea sa, nu-i altceva decât armonie” (capit.III-IV).

Educabilitatea este definită prin compararea spiritului omului cu „o tabula rasa” pe care nu-i scris nimic, însă pe care se poate scrie totul” prin educație și instruire de care „au nevoie cei mărginiți și cei capabili” cu respectarea următoarelor condiții: a) conducerea spre aceleași scopuri și capacități (înțelepciune, moralitate, pietate); b) valorificarea posibilităților naturii umane; c) echilibrarea și compensarea exceselor și lacunelor.

Principiile educației definesc normele necesare pentru asigurarea reușitei în cadrul sistemului de învățământ, în special, pentru asigurarea reușitei tuturor în școala generală, cu deschidere spre forme superioare de instruire, printr-o învățare *lesnicioasă și temeinică*, dar și *concisă și rapidă*.

Sistemul de învățământ definește ansamblul școlilor în care „tineretul trebuie să fie format laolaltă”, școli intitulate „instituii de învățământ, auditorii, colegii, gimnaziile, academiile ș.a”, conduse de „formatori ai tineretului – magiștri, învățători școlari sau profesori”. Reforma școlii urmărește „să integreze tot tineretul de ambele sexe. Pentru a promova formarea autentică și temeinică, bazată pe ordine și disciplină, „împrumutate de la natură” (op.cit., capit.VIII-XIV).

Structura sistemului de învățământ este proiectată de Comenius „după etapele de vârstă și progrese”: 1) școala maternă (0-6 ani); 2) școala generală (învățământ primar între 6-12 ani); 3) școala latină (învățământ secundar, între 12-18 ani); 4) academia (învățământ superior, între 18-24 ani) (op.cit., vezi capit.XVII-XXXI). Deschiderea spre o *formare continuă* este proiectată deja prin „școala bărbăției, școala bătrâneții, școala morții” (Comenius, *Pampaedia*, 1977, capit.XIII-XVIII).

Organizarea instruirii este concepută în raport cu o structură școlară nouă, *clasa de elevi*, în cadrul căreia este proiectată *lecția*. Acest tip de activitate frontală promovează „o metodă ușoară prin care învățarea să nu-i îngrozească, ci să-i atragă pe elevi”.

Metodologia de cercetare specifică pedagogiei este dezvoltată de Jan Amos Comenius la nivel paradigmatic prin proiectarea unui model de studiu al educației și instruirii *în conformitate cu natura*. „Vizionarul ceh” este considerat „întemeietorul sistemului pedagogiei conforme cu natura” (Suchodolski, 1970).

Comenius dezvoltă o adevărată paradigmă a *modernității* pedagogiei care anticipează chiar *postmodernitatea curriculumului*. Avem în vedere faptul că introduce criterii clare de definire a educației în raport de natura sa eternă (*esențială*) și de finalitățile (*scopurile*) propuse, dominate teleologic (dar și filozofic) de „scopul ultim”.

Prin *modelul de studiu* propus, Comenius intră în categoria reprezentanților *pedagogiei esenței*. „Natura constituie sistemul nostru original și esențial, căruia să-i fim restituiți ca unui stadiu preliminar” (Comenius, *Didactica magna*, cap.V, paragr.1). În același timp însă, prin efortul întreprins în ultima perioadă a vieții și operei sale, Comenius anticipează „*pedagogia existenței*” (pe care o va iniția exemplar Jean Jacques Rousseau, în secolul XVIII). O face prin luarea în considerare și a naturii empirice „a copilului viu, fie chiar și numai în privința metodelor pedagogice” bazate pe „caracteristicile principale ale naturii umane cu referință la triplul său caracter (rațiune, cuvânt, mână)” (Suchodolski, op.cit., p.24).

Metodologia de cercetare propusă de J.A.Comenius valorifică în mod special conceptul epistemologic de *model*. Acesta oferă deschidere spre alegerea metodelor de instruire eficientă, în sensul *pedagogiei esenței*, dar și al *pedagogiei existenței*.

Natura este evocată și valorificată ca model pedagogic din două perspective:

1) *teologică*, reprezentând creația ideală a lui Dumnezeu, spre care trebuie să tindă educația prin toate finalitățile sale (vezi scopurile și obiectivele) și prin toate resursele sale (vezi conținuturile, sistemul de organizare al școlii, metodele de învățare etc.);

2) *epistemologică*, reprezentând o cale de cunoaștere rațională, necesară educației (și instruirii) în situațiile complexe pe care le oferă viața pe tot parcursul ei și în special în sensul trecerii spre eternitate (vezi „scopul ultim”).

Perspectiva teologică susține „o nouă metodologie caracterizată prin realism educativ”, opus *idealismului clasic* (Platon) (Keneth O.Gangel, Wareen S.Benson, 1994, p.152-153).

Perspectiva epistemologică susține rolul activ al principiilor pedagogiei. Prin asumarea și angajarea lor, natura poate deveni *un model de perfecțiune și de acțiune* eficientă, oferit educației și instruirii.

Normativitatea specifică pedagogiei este identificată de Jan Amos Comenius la nivelul *principiilor* (Comenius, *Didactica Magna*, capit.XV-XIX). Principii subordonate unei *axiome pedagogice* – natura, „pilduitoarea natură”, oferă „modelul universal al artei de a învăța pe alții și de a învăța singur”. În funcție de care pot fi sesizate două **legi care guvernează pedagogia** (Op.cit., pag.52-54):

1) *Ordinea*, „sufletul lucrurilor”, exprimă „forța bunei orânduiri a tuturor părților pe deplin concordante”;

2) „*Distribuirea ingenioasă a timpului, a materiei și a metodei*” exprimă corelația necesară dintre resursele activității de educație.

Principiile educației sunt grupate la două niveluri de referință pe care le-a evocat deja: a) *educație permanentă* (*principiile prelungirii vieții*) și de *instruire școlară* (*principiile generale ale predării și învățării* – lesnicioase, temeinice, concise și rapide).

Principiile construite de Comenius au în vedere *normativitatea* specifică pedagogiei. Ele sunt delimitate la două niveluri, intervenind ca: a) principii pedagogice (cu grad mai mare de generalitate) și principii didactice (aplicate în instruirea școlară, în general și în particular / *metoda științelor, metoda artelor, metoda educației morale, metoda de inoculare a pietății*).

E de remarcat viziunea unitară, anticipat *curiculară*, conferită activității de instruire. În cadrul acesteia „trebuie unite *predarea cu învățarea*”. Cele două *acțiuni* sunt completate prin *verificarea rezultatelor* care probează competența sau capacitatea de: a) *observare* atentă a deosebirilor între lucrurile învățate; b) *ordonare* a lucrurilor învățate; c) *înțelegere* prin prezentarea cauzelor; d) *esențializare* a celor însușite – „lăsând la o parte ceea ce este particular”.

Perfecționarea principiilor didactice este urmărită pe parcursul întregii opere. Exemplară este demonstrația din *Novosima linguarum methodus* (*Cea mai nouă metodă a limbilor*, 1657), lucrare mai extinsă decât *Didactica Magna*. Capitolul XXII, intitulat *Metoda limbilor*, este prezentat ca o lucrare distinctă (Comenius, 1975).

Principiile didactice formează „legile particulare ale predării celor care se întâlnesc întotdeauna și pretutindeni”. Au în vedere „obiectele, subiectele și scopurile învățământului”. Implică următoarele cerințe imperative: 1) „Înțelegerea celor următoare presupune înțelegerea celor anterioare”; 2) „A înainta de la simplu la compus, de la acesta la cele mai compuse”; 3) „Trebuie căutate treptele către tot ce este îndepărtat până ce apare clar că ultimele sunt în strânsă legătură cu primele; 4) „În tratarea materiei tot ce urmează să fie ca un sfârșit, tot ce precede să fie ca un mijloc către sfârșit” (Op.cit., p.42-46).

„Consecințele metodice speciale” sunt de ordin formativ, anticipând trecerea de la *principii* la *obiective*. Este o dimensiune proprie paradigmei *curriculumului*, intuită de Comenius prin modul de concepere a obiectivelor în termeni de competențe, susținute prin *facultăți* sau *capacități*. La acest nivel putem identifica trei categorii de obiective care anticipează taxonomia lui B.S. Bloom:

1) *cognitive* – valorifică „mințea ca oglindă a lucrurilor, căutând *adevărul*”;

2) *volitiv-afective*, bazate pe voință și afectivitate – „care arbitrează și alege lucrurile corespunzându-i binele;

3) *psihomotorii* – care valorifică „facultatea de a putea sau forța, de a realiza cele dorite având ca *obiect* posibilul (n.n. acțiunea practică).

Unitatea pedagogică a celor trei categorii de obiective evidențiază faptul că „este nevoie de o conducere unică pe tot timpul însușirii lor”, angajată formativ în termeni care anticipează „triada conținuturilor” afirmată în pedagogia postmodernă:

A) *a ști și a înțelege* – „lucrurile care trebuie știute trebuie și înțelese”;

B) *a ști, a înțelege, a dori și a alege* – „lucrurile care trebuie dorite trebuie să fie înțelese și alese” prin „stimularea sau temperarea afectelor”;

C) *a ști, a înțelege, a dori, a alege și a acționa* (a realiza *efectiv*).

Fundamentele didacticii

„Didactica înseamnă știința de a învăța pe alții”. Este teza cu care Comenius deschide *Didactica Magna*. De la această premisă axiomatică sunt construite *fundamentele didacticii* pe trei niveluri reprezentative pedagogice:

1) *Scopul* – „a învăța pe altul repede, plăcut, temeinic”;

2) *Resursele pedagogice* – „mijloacele prin care se poate realiza acest scop”, în general, în funcție de *normativitate* și în mod special prin: a) *obiectele de învățat*; b) *subiectele de format*; c) *obiectivele de realizat*;

3) *Metodologia* – care include „câteva moduri sumare de a învăța pe alții totul repede, plăcut, temeinic” (Comenius, 1975).

Perspectiva curriculară (cu deschidere *managerială*) este anticipată prin identificarea celor *trei structuri* care constituie *baza construcției epistemice a didacticii*: 1) *scopul didacticii*; 2) *resursele sau mijloacele de realizare a scopului didacticii*; 3) *obiectele de învățate și subiectele de format*.

1) *Scopul didacticii* este interpretat de Comenius ca *funcție generală* a educației și a instruirii. Ceea ce permite înțelegerea didacticii ca „artă de a învăța pe alții bine”. Adică *eficient*, în raport de timp („*repede*”), de participarea psihologică („*plăcut*”), de valoarea socială („*temeinic*”). *Arta didactică* semnifică „rațiunea sigură de a face ceva sigur”, de a *preda* și de a *învăța* sigur.

2) *Resursele sau mijloacele de realizare a scopului didacticii* sunt generale și speciale. Cele generale „ne vor oferi legi generale permanente” în *predare* și *învățare*.

Predarea, realizată de educator include *știința* în calitate de sursă a cunoașterii bazată pe prelucrarea a trei elemente: a) „*imaginea arhetip*” (care permite identificarea structurii de bază a științei); b) *efectul științei* angajat în activitatea de instruire, în mod direct și indirect; c) *instrumentele* care pot genera învățarea la nivelul elevului (simțurile, mâinile, limba).

Învățarea, mediată de *predare* „înseamnă a merge către știința unui lucru *necunoscut* prin ceva *cunoscut*”. Prin structura sa de organizare, învățarea include trei elemente de bază: 1) elementul *cunoscut*; 2) elementul *necunoscut*; 3) „*efortul de a trece de la cunoscut la necunoscut*”.

Relația educator–educat este gândită în sens *managerial* – „cine învață pe altul conduce, cine învață de la altul este condus”.

Predarea și învățarea sunt articulate în activitatea de instruire în cadrul căreia „învățătorul este cel care transmite știința (n.n. prin acțiunea de *predare*), iar învățăcelul cel ce o primește” (n.n. prin acțiunea de *învățare*). Legătura este însăși *instruirea*, adică „înzestrarea cu învățătură”.

Cerințele predării, la care face referință Comenius, vizează: a) *obiectul predării*, important în măsura în care „poate să desăvârșească natura umană”; b) *modul de predare* exprimat prin „iscușința metodică”, angajând „transmiterea cunoștințelor într-o orânduire permanentă, prin exemple, precepte, imitație”; c) disciplina predării, implicând conducerea și supravegherea *învățării*, dar și *examinarea* permanentă, realizată „la date hotărâtoare, cât și neanunțate, controlând, mai ales pe cei în a căror pregătire n-ai încredere”.

Resursele sau mijloacele speciale sunt raportate la obiectele de învățat, la subiectele de format, la obiectivele specifice de realizat.

Obiectele de învățat sunt cele care produc însușirea științei, a prudenței morale, a deprinderilor practice, a limbilor (care concentrează o valoare *formativă* superioară).

Subiectele de format constituie „sufletul învățământului”, angajând „adaptarea predării la posibilitățile intelectuale ale elevului”. Implică respectarea diferențelor de vârstă, de aptitudini și de nivel anterior al cunoștințelor. Folosind mijloace pedagogice adecvate: „prima vârstă să fie bine formată pe cale senzorială”; „toată vârsta copilăriei să fie condusă mai degrabă prin exemple decât prin precepte”; „vârsta mai matură trebuie să treacă la cauzele lucrurilor”.

În raport de stadiul însușirii cunoștințelor, „începătorii să lucreze după model, înaintașii să lucreze îndepărtând modelul, iar cei ce sunt la sfârșit să lucreze independent”.

Obiectivele de realizat sunt specifice în raport cu *obiectul de învățat* și de *subiectul format*. Sunt gradate în raport de timpul necesar (extins – limitat), de sfera de cuprindere (globală – parțială), de nivelul de abordare (popular – profund), de treptele cunoașterii (descriptivă, științifică, inventivă).

O pedagogie a globalizării

O pedagogie a globalizării este gândită de J.A.Comenius ca operă de sinteză, elaborată spre sfârșitul vieții cu titlul de „Consfătuire generală privind îmbunătățirea lucrurilor omenești”. Reprezentând *un plan de reformă universală*, descoperit abia în 1935 într-o bibliotecă din Germania, publicat la Praga în 1966, include șapte cărți orientate spre valorificarea forțelor proprii naturii umane: 1) *Deșteptarea lucrurilor*; 2) *Luminarea tuturor*; 3) *Pansofia (Toată știința)*; 4) *Pampaedia tate (Educația universală)*; 5) *Cultivarea limbii universale*; 6) *Îmbunătățirea universală*; 7) *Avertizarea universală* (Comenius, Pampaedia, 1977).

Ideea globalizării educației concentrată în miezul proiectului. „*Pansofia*” are ca obiectiv general *știința* care marchează „cunoașterea universului universal”, adică „unitar, întreg”. O enciclopedie dezvoltată în funcție de trei obiective specifice: a) clarificarea concepției despre lume – *obiectul cunoașterii universale*; b) asumarea concepției despre om – *subiectul cunoașterii*; c) alegerea mijloacelor cunoașterii – „*pansofia însăși*” dezvoltând ordinea ideilor.

Pampaedia/Educația universală deschide calea spre ordinea ideilor. Reconstituind-o, vom putea identifica structurile gândirii pedagogice anticipate de Comenius în termeni apropiați de cei utilizați în prezent: scopuri și obiective (n.n.finalități), conținuturi, valori, educabilitate, mijloace și principii de educație, organizare a școlilor.

Finalitățile sunt definite în funcție de întreg sistemul de învățământ. *Idealul, scopul suprem* vizează „cultura universală a unui întreg neam omenesc”, implicând „*învățătura* (n.n. instruirea) și *educarea* prin care oamenii sunt formați”. *Scopurile* susțin cultura universală. Astfel încât „să fie instruiți *toți, în toate, cu totul*”.

Instruirea pentru toți vizează toate comunitățile umane, cu referire specială la „națiuni, state, familii, persoane, fără ca nimeni să fie neglijat”.

Instruirea în toate vizează lucrurile „care îl pot face pe om înțelept și fericit – cu referire la „grija pentru viitor, prudența față de prezent, înclinarea spre concordie, munca simplă, armonioasă, ordonată”.

Instruirea cu totul vizează autocunoașterea scopurilor, metodelor și mijloacelor de împlinire a „a acțiunilor proprii și ale altora, distingând esențialul de accidental”.

Aceste *scopuri* direcționează atingerea unui *obiectiv general* – „înțelepciunea în mintea, în vorbirea, în inima și în mâinile tuturor oamenilor”.

Conținuturile corespund valorilor concentrate în structura finalităților amintite, specificate la trei niveluri de referință: a) educația *morală* – „să iubească *binele*”; b) educația *intelectuală* – „să știe ce este *adevărul*; să vorbească în mod *rațional*; c) educația *practică* – „să acționeze rațional, nu la întâmplare, față de lucruri, față de oameni și față de Dumnezeu”.

Educabilitatea constituie premisa unei pedagogii cu resurse universale. Valorificând „natura umană, *toată activă*, care oriunde se manifestă, se dăruiește *întreagă*”. Astfel încât întotdeauna „este potrivită pentru a fi *educată*”.

Mijloacele de educație sunt „instrumentele de cultivare care au fost date tuturor oamenilor și nu numai unui anumit popor – simțurile, rațiunea și credința”.

Principiile de educație marchează cadrul axiomatic al pedagogiei globalizării, fiind exprimate în termeni imperativi: 1) „Omul trebuie rânduit către rostul său”; 2) „Omul trebuie ajutat să recunoască ceea ce este bun pentru el, să-l folosească și să-l fructifice”; 3) „Omul trebuie învățat să se servească înțelept de rațiune și de lucruri”; 4) „Toți oamenii trebuie să devină înțelepți”; 5) „Nimeni să nu se dea la o parte ori să se excludă de la instruire”.

Organizarea școlilor este realizată în raport de criteriile de ordin social și psihologic.

Criteriile de ordin *social* impun „deschiderea de școli în toate localitățile”. Dar și permanentizarea educației în condițiile în care „orice vârstă este destinată pentru învățătura, iar viața omului nu are alt rost decât învățătura”.

Criteriile de ordin *psihologic* impun organizarea școlilor pe vârste „pentru desăvârșirea treptată a omului” după modelul naturii. De la *prima copilărie la adolescență*; de la *tinerețe la bărbăție* până la *bătrânețe*.

Competențele educației universale

Competențele educației universale sunt proiectate de J.A.Comenius la nivelul unor obiective psihologice determinate de mai multe „impulsuri intime ale naturii umane”: a) *să existe*; b) *să fie în putere*; c) *să trăiască sensibil*; d) „*să fie lucid – să înțeleagă ceea ce știe*”, e) *să fie activ*; f) *să aibă*; g) *să utilizeze ceea ce are*; h) *să se bucure de considerația celorlalți*; i) „*să fie elocvent – a putea comunica și altora prompt și convingător știința și voința sa*”; j) „*să aibă pe Dumnezeu binevoitor*” (Comenius, 1977, p.40-42).

Modelul conformității cu natura susține o *pedagogie a globalizării*, valorifică impulsurile evocate, delimitând liniile psihologice, dar și sociale necesare pentru realizarea unei adevărate *educații universale*. De aceea nu ar trebui să fim surprinși de *semnificația competențelor* deduse și nici de conținutul lor care anticipează taxonomia obiectivelor elaborată de B.S.Bloom în anii 1950. Avem în vedere natura *competențelor*, dar și ierarhizarea lor la nivel de deziderate generale, exprimate în termeni de:

1) *cunoaștere* – „oamenii să ia cunoștințe de cât mai multe lucruri”;

2) *înțelegere* – „oamenii să fie îndrumați spre înțelegerea semnificațiilor intime ale lucrurilor” nu prin cercetare superficială, ci printr-o cunoaștere temeinică”;

3) *aplicație* – „oamenii să devină întreprinzători și iubitori de muncă”, plecând de la lucrurile cunoscute și înțelese;

4) *analiză-sinteză* – „oamenii să învețe să știe, să aleagă și să dispună de lucruri pe deplin înțelese”; deoarece „cercetarea adevărată este o caracteristică proprie omului”;

5) *atitudine superioară față de ceea ce a dobândit la nivel de cunoaștere, înțelegere, aplicație, analiză-sinteză* – „oamenii să poată trăi în siguranță”.

Axiomatica educației universale este clădită pe baza unor *principii* care concentrează *competențele* amintite. La un nivel de maximă generalitate intervine *necesitatea pedagogică* de „a-i îndruma pe oameni pentru a-și împlini toate dezideratele lor”. La niveluri particulare, intervin *principiile* cu valoare de *imperative axiomatice*:

a) „să ne îngrijim ca toate lucrurile să fie înțelese”;

b) „să reușim ca fiecare să înțeleagă totul”;

c) să-i facem pe oameni să-și folosească just libertatea voinței lor;

d) „să-i facem pe oameni activi, stăruitori și iscusiti”;

e) fiecare om „să-și poată exprima în mod obișnuit ideile sale”.

Obiectivul general al educației universale exprimă forța teleologică, axiologică și prospectivă a cadrului axiomatic delimitat anterior. Definește următoarea *linie strategică* – *a educa / instrui cu TOTUL, pe TOȚI, prin TOATE lucrurile* în raport de care pot fi stabilite obiectivele specifice și resursele necesare educației universale.

Obiectivele specifice vizează *conținuturile de bază ale instruirii, dimensiunea socială a educației și metodologia de realizare a acestora*.

A instrui cu TOTUL constituie primul obiectiv specific. Impune orientarea spre „adevăr, singurul care aduce un folos temeinic în viață prezentă și în cea viitoare”. Angajează învățarea a ceea ce este esențial, adică „unitar și total, temeinic și real”, liber și deschis. „O cale a umanizării” care exclude constrângerea și abuzul, dar și „libertatea nelimitată” care trebuie stăvilită în raport de *competențele solicitate de educația universală*.

A instrui pe TOȚI constituie cel de-al doilea obiectiv specific care impune înființarea de școli universale, concepute ca *atelieri ale culturii* necesare pentru *educarea tuturor*.

A instrui prin TOATE constituie cel de-al treilea obiectiv specific care vizează elaborarea *instrumentelor universale de cultură* – cărțile și manualele școlare.

Resursele educației universale răspund cerințelor axiomatice exprimate la nivel de competențe, traduse în termeni de obiective, asumate la nivel general și specific. *Pedagogia globalizării* are în vedere realizarea unei educații universale prin organizarea de școli universale, elaborarea de *instrumente universale*, formarea de profesori / „învățați universali”. Analiza celor trei resurse confirmă actualitatea gândirii lui Comenius, fondatorul *pedagogiei* ca știință socioumană cu statut autonom.

Școala universală

„Toți avem nevoie de *școli universale* ca *atelieri ale culturii* pentru *educarea tuturor*”. Este o axiomă pedagogică în numele căreia J.A.Comenius propune *o structură a sistemului de învățământ*, confirmată astăzi la scară mondială:

- 1) Învățământ primar – „Școala copilăriei”, de la 6 la 12 ani;
- 2) Învățământ secundar – „Școala adolescenței”, între 12-18 ani;
- 3) Învățământ superior – „Școala tinereții”, între 18-24 de ani; „Academia destinată pentru dobândirea unei înțelegeri mai depline”.

Învățământul *preșcolar* este avut în vedere sub formula „școala prenatală, de la naștere până la aproximativ al șaselea an de viață”. Este „școala din poala mamei”, care va include spre finalul perioadei „clasa celei dintâi școli comune sau clasa primelor învățături”.

Organizarea școlilor este realizată pe vârste și etape ale vieții. La bază se află un *obiectiv general* – „desăvârșirea treptată a omului”. După modelul naturii sunt anticipate *obiectivele specifice* fiecărui nivel, dar și linia de continuitate necesară, deoarece „orice vârstă este destinată pentru învățatură”.

Un rol aparte revine *școlilor publice* – „adunări în care tinerimea unui întreg sat, oraș sau a unei provincii întregi se exercită pe grupe în științe, arte, în moravuri oneste și în adevărata evlavie pentru a ajunge ca peste tot să existe o mare mulțime de oameni bine cultivați” (Op.cit., p.62).

Forma specifică de organizare a instruirii propusă de J.A.Comenius va fi confirmată în timp – „clasa școlară, o grupă de școlari pe care îi unesc aceleași studii astfel încât să poată realiza cu succes același progres reciproc, primind în același timp aceleași reguli și trecând prin aceleași exerciții” (p.69). În cadrul clasei este preferabilă „amestecarea elevilor nobili cu cei de rând”, deoarece „peste tot unde se nasc oameni este necesară educația pentru ca zestrea naturii să treacă de la potență la faptă”.

Planificarea recomandată este cea concentrică pentru că „toate lucrurile nu trebuie predate separat, ci urcând pe temelii spre trepte superioare cât mai ample”, valorificând acele metode de învățământ care se dovedesc practice și atrăgătoare, în contextul clasei de elevi.

Obiectivele specifice celor trei niveluri ale învățământului sunt definite în termeni de *competențe* cu grad ridicat de generalitate:

- a) Învățământ primar / Școala copilăriei – „a asigura agerime corpului, simțurilor și minții”;
- b) Învățământ secundar / Școala adolescenței – „cunoașterea, înțelegerea și folosirea lucrurilor prin exercitarea judecății; a ordona în forme sigure pădurea de noțiuni recoltate prin simțuri pentru folosirea mai deplină și mai vădită a rațiunii”;
- c) Învățământ superior / Școala tinereții – „formarea tinerilor pentru a ajunge la plenitudinea înțelepciunii, virtuții, credinței”, la perfecționarea rațiunii, voinței, facultăților operative de realizare a tuturor lucrurilor.

Cărțile / manualele școlare trebuie elaborate „corespunzător legilor metodei universale”, în raport de natură care oferă trei modele: „lumea din jurul nostru, plină de creații; *mintea* dinlăuntrul nostru, plină de rațiune; *revelațiile* exprimate prin cuvinte”. Calitățile pedagogice sunt probate în măsura în care *manualul școlar* stimulează învățarea *directă, deplină și clară*, folosind o metodă plăcută în cadrul căreia lucrurile esențiale, „puține și succinte, sunt tratate limpede și temeinic”.

Numărul manualelor depinde de clasele existente în funcție de vârstă. Importantă este capacitatea lor de instruire concentrică astfel încât „același text să slujească începătorilor, avansaților și celor care termină”. Pot fi propuse mai multe manuale (vezi anticiparea ideii de *manuale alternative*) doar dacă acestea „sunt concise, cuprind numai adevărul și ceea ce este evident util pentru viața prezentă și viitoare”.

Formarea profesorilor este realizată în funcție de următoarele trei *competențe*: a) *universalitate* – „să-i poată învăța pe toți toate”; b) *simplicitate* – „prin mijloace sigure să-i învețe ceea ce este sigur”; c) *spontaneitate* – „toți să învețe plăcut și vesel ca un joc”.

Profesorul cu adevărat valoros „știe să cultive pe *toți* oamenii prin *toate* lucrurile care contribuie la desăvârșirea naturii omului pentru ca oamenii să fie desăvârșiți cu *totul*” (p.79).

În **concluzie**, *modelul naturii* constituie prima paradigmă delimitată în istoria pedagogiei, după afirmarea acesteia ca domeniu specific de cunoaștere în cadrul științelor socioumane. Jan Amos Comenius evidențiază importanța momentului prin elaborarea primei teorii pedagogice autonome (*Didactica Magna*, 1657), construită în *conformitate cu natura*. Ca știință, *pedagogia* are un obiect de cercetare propriu (educația/instruirea pe tot parcursul vieții), dar și un model de abordare specific, *natura*, înțeleasă ca expresie a perfecțiunii, în calitatea sa fundamentală, esențială, de creație a divinității.

Evoluția pedagogiei pe parcursul secolelor XVIII-XIX va fi marcată de *modelul naturii*, lansat de J.A. Comenius. Acest model va fi valorificat ca *model abstract*, deschis spre soluții practice necesare pentru organizarea învățământului preșcolar (Frobel), primar (Pestalozzi), secundar (Herbart), dar și ca *model concret*, care vizează *natura autentică* a copilului (Rousseau, Tolstoi), considerată prioritară pentru reușita educației („*Educația nouă*”, lansată la granița dintre secole, apud: H.Key, *Secolul copilului*, 1900).

Semnificațiile angajate de **modelul naturii** pot fi fixate la două niveluri de referință. Un prim-nivel este cel al *naturii abstracte* aflată la baza *pedagogiei esenței*, determinată din punct de vedere teologic și filozofic. Cel de-al doilea nivel este al *naturii concrete*, aflată la baza *pedagogiei existenței*, condiționată de ajutorul unor științe particulare (biologia – vezi pedagogia experimentală; antropologia – vezi pedagogia antropologică; psihologia – vezi psihologia pedagogică; sociologia – vezi pedagogia socială).

Tranziția de la modelul naturii la modelul societății va fi exersată la începutul secolului XX, odată cu aplicarea sociologiei la nivelul educației (instruirii, învățământului) prin contribuția specială a lui Emil Durkheim (Durkheim, 1980).

Referințe:

1. Comenius Jan Amos. *Didactica Magna*. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1970.
2. Comenius Jan Amos. *Arta didacticii*. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
3. Comenius Jan Amos. *Pampaedia*. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
4. Durkheim Emil. *Educație și societate* (trad.). - București: EDP, 1980.
5. Keneth O.Gangel, Wareen S.Benson. *Educația creștină. Istoria și filozofia ei*. - Oradea: Cartea Creștină, 1994, p.152-153.
6. Suchodolski Bogdan. *Pedagogia și marile curente filozofice*. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

Prezentat la 16.10.2007